

KARS İSLAM ŞURASI'NIN EN YAŞLI ÜYESİ: *TEVHİDÜDDİN MAMİLOF BEY*

* * *

THE OLDEST MEMBER OF KARS ISLAMIC COUNCIL: *TEVHİDÜDDİN MAMİLOF*

Murat KÜÇÜKÜGURLU*

Kazan (İdil-Ural) Türklerinden olan Tevhidüddin Mamilof, 1845'te İdil Irmağı'nın sağ kollarından biri üzerindeki Penza Vilayeti'nin Bözdek Nahiyesi'ne bağlı olan Memla Köyü'nde dünyaya geldi.¹ Babası Yahya Bey oğlu Nurettin Bey, annesi Hatice Hanım'dır. Dedesi Yahya Bey, Memla Köyü'nün ileri gelenlerindendi. Ruslar, III. Aleksandır'ın emriyle buradaki Türklerin mallarına el koyup, Yahya Bey'i, Ufa Vilayeti'nin Beğlerbeği Kazası'nın Taşkula Köyü'ne yerleştirdiler. Ruslar, eski yerleşim bölgelerine göre, bu aileye "Mamlayaf" (Mamlaoğulları) demektedirler. Tevhidüddin de, Gence ve Kars Vilayetlerine geldikten sonra, "Mamilof" (Mamiloğlu) diye ün yapmıştır.²

Çocukluğunu Taşkula'da geçiren ve ilk öğrenimini burada yapan Tevhidüddin, daha sonra Orenburg Askerî Mektebi'ne devam etti. 30 yaşlarında Orenburg Harbiyesi'nden Rus teğmeni olarak mezun olduktan sonra, Tiflis ordusuna tayin edilen Tevhidüddin Mamilof, iki yıl Rus ordusunda zabıtlık yaptı. 93 Harbi (1877-1878) başlayınca, çekilen kurada, kendisine Kars cephesinde savaşma görevi verildi. Güçlü bir Türklük duygusuna sahip olan Tevhidüddin Mamilof, kardeş Osmanlı Türklerine karşı savaşmamak için bir yolunu bulup, bir Rus zabiti ile kurasını değiştirdi ve 1877 Nisan ayında istifa ederek sivil hayata döndü. Tiflis Hükümeti'ne müracaat ederek, Gence'nin Kazak Sancağı merkezi olan Akıstafa'da öğretmenliğe başladı. Bu arada, Kazak Terekeme beylerinin kızlarından biriyle evlendi. Akıstafa'da yedi yıl öğretmenlik yapan Mamilof, ilk karısı ölünce, Tiflis'e giderek Kafkas Genel Valiliği'ne bağlı Başmüftülüğünden vazife istedi. Tiflis Başmüftülüğü ise kendisini Kars Evkaf Müdürlüğü'ne tayin etti.³

1883'te Evkaf Müdürü olarak Kars'a gelip yerleşen Mamilof, 40 yaşlarında Numanoğlu Musa'nın kızı Sona/Suna hanım ile evlendi. 1885'te bu hanımından Şan-Girey (Şahin Giray) adlı bir oğlu dünyaya gelince, Evkaf Müdürlüğünden istifa ederek dava vekilliğine başladı. Bu dönemde Kars vilayetinde iyi Rusça bilen ve Rus kanunlarından

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ Fahrettin KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar, Mamiloğlu Tevhidüddin Bey", Kars Gazetesi, 9 Şubat 1949, Yıl:20, Sayı:1700, s.1-2; Fahrettin (Erdoğan) Bey'e göre, Kuzey Türklerine (Başkurt) mensup olan Tevhidüddin Mamilof, Türkistan'ın Orenburg şehrinde dünyaya gelmişti. Bkz. Fahrettin ERDOĞAN, Türk Elllerinde Hauralarım, Ankara, 1998, s.26; Ahmet Ender Gökdemir, Cenubi-Garbi Kafkas Hükümeti, Ankara, 1989, s.13.

² KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars Gazetesi, 9 Şubat 1949, s.1-2.

³ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars Gazetesi, 9 Şubat 1949, s.2.

anlayan yegane Türk olan Tevhidüddin Mamilof Bey, dava vekili olarak Karşılara iyi bir rehber ve hukuk adamı olarak değerli hizmetlerde bulundu. 93 Felaketi üzerine Erzurum ve Sivas bölgelerine göç eden Türklerin emlakine varis olanlar, onun sayesinde kanuni yollara başvurarak, az da olsa haklarını geri alabildiler.⁴

Tevhidüddin Mamilof, 93 Harbi'nden sonra, kırk yıllık kara günlerde, şehirde çoğunluğu teşkil eden Hristiyanlara rağmen Kars Belediye Başkanlığı'na geçebilen biricik Türk idi.⁵ Ayrıca bu dönemde, bölgedeki Türklük faaliyetlerinde de önemli bir rol oynadı. Fahrettin Bey, 1899 yılında Kars'ta Türkcülük ve birleşme propagandası yapan kişiler arasında, Mamilof'un ismini de zikretmektedir.⁶ 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan sonra, Rusya sınırları içerisindeki diğer milletler gibi, Türkler de neşriyat ve maarif hususunda kendilerini geliştirme fırsatı yakalamışlardı. Türkleri bu halden mahrum etmek isteyen Ruslar, Taşnak Ermenilerine "Canfida" teşkilatını kurdurarak, katliam ve tedhiş hareketlerine girişmişlerdi. Ermeni tehlikesinden korunmak için, Azerbaycan'da "Dıfai Partisi" kuruldu. Tevhidüddin Mamilof, Cihangiroğlu İbrahim ve Fahrettin Beyler, bu milli kuruluşun Kars Şubesi'ni 1906 yılında açmayı başardılar ve fedakarca çalıştılar.⁷

Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan Devletleri arasında Balkan Savaşları patlak verince, Ruslar bölgedeki Rus ve Ermeni köylerinden para ve aynı yardım toplayarak, Slav birliği için Balkanlara göndermeye başlamışlardı. Bunun üzerine, Türkistan ve Kafkasya Türkleri de, Çar'a başvurarak, Balkanlar'daki Türklere yardım toplamak için izin almışlardı. Ancak, Kars, Ardahan ve Batum'da açıktan yardım toplanamadığı için, bu iş gizli bir şekilde yapılıyordu. Kars ve çevresinden yardım toplanması işiyle Tevhidüddin Mamilof ilgileniyordu. Fahrettin Bey de, Sankamış ve Kağızman bölgelerinden yardım topluyordu. Toplanan bu yardımlar, Bakü İslam Cemiyet-i Hayriyesi ve Hilalî Ahmer Cemiyeti gibi yardım kuruluşları vasıtasıyla bölgeye gönderiliyordu.⁸

Tevhidüddin Mamilof Bey, Çarlık idaresinin yıkılışına kadar, Kars'ta Dava Vekilliği yapıp. 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra Tiflis'te Seym Hükümeti kurulunca, Zarşat'ta hükümet işlerini ele alan Türk Sancak İdare Heyeti'nin başına geçerek, idarî alanda mücadelesine devam etti. 1917 Ekim ayı sonlarında Zarşat Mutasarrıfı olan Mamilof, diğer Türk yöneticilerle beraber, bölgenin idare ve asayiş işlerini düzenlemeye çalıştı.⁹ Bu arada, 30-31 Ocak 1918'de Kars'ta düzenlenen "Kars İslamları Askerî Meclisi Kongresi"ne katıldı.¹⁰ Mamilof ve arkadaşları Zarşat'taki bu görevleri sırasında, Sankamış Harekâtı esnasında Ruslara esir düşerek Kars ve Sankamış bölgelerindeki kamplarda nezâret altında

⁴ KIRZIOĞLU, "Karşılı Kahramanlar...", Kars Gazetesi, 9 Şubat 1949, s.2.

⁵ KIRZIOĞLU, "Karşılı Kahramanlar...", Kars, 12 Şubat 1949, Yıl:20, Sayı:1701, s.1.

⁶ ERDOĞAN, Türk Elleriinde Hauralarım, s.26.

⁷ KIRZIOĞLU, "Karşılı Kahramanlar...", Kars, 12 Şubat 1949, s.1; GÖKDEMİR, Cenûb-i Garbi., s.13.

⁸ S.Esin DAYI, Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilatlanma, Erzurum, 1997, s.23; Betül ASLAN, I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türkleri'ne Kardaş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Ankara, 2000, s.48-50.

⁹ Şimdiki Arpaçay Kazası'nın merkezi konumunda olan Zarşat kasabası, Zarşat, Akbaba, Şüregel ve Gölc bölgelerindeki köyleri içine alan bir sancak haline getirilmişti. (KIRZIOĞLU, "Karşılı Kahramanlar...", Kars, 12 Şubat 1949, s.1.)

¹⁰ KIRZIOĞLU, Edebiyatımızda Kars, İstanbul, 1958, s.118-121; DAYI, Elviye-i Selâse'de..., s.34-35.

tutulan ve daha sonra değişik usullerle Türk köylerine kaçan Türk askerlerinin talim ve silah kullanmaları konusunda, ellerinden gelen her türlü imkanı sağladılar.¹¹

Bu arada, Kars'ta Türklere bırakılan Rus depolarındaki silah ve cephane, Tevhidüddin Mamilof Bey ve arkadaşlarının gayreti ile, Cilavuz Köyü'ndeki garnizonlara taşındı ve yerli Türk milislerine dağıtıldı. Zarşat Seym Hükümeti'nin bu gibi çalışmaları sonunda Ermeniler, Kars Çayı'nın soluna geçme imkanı bulamadılar. 12 Mart 1918'de Erzurum'un kurtuluşu üzerine Kars iline vahşice saldıran Ermeniler, demiryolu ve Sarkamış-Kars-Gümrü şosesi üzerindeki Türk köylerini yağmaladılar. Zarşat bölgesine saldıranlar ise buradaki Türk kuvvetleri tarafından geri püskürtüldüler. Böylece, 1918 Nisanına kadar Tevhidüddin Mamilof'un mutasarrıf olarak idare ettiği Zarşat Sancağı, beş altı ay kadar Ermenilerle kahramanca mücadele etti. 3 Nisan 1918'de Türk Ordusu'nun Ardahan'a girmesinden iki gün sonra, Yüzbaşı Tahsin Bey'in idaresindeki mürettep piyade bölüğü, Tevhidüddin Mamilof'un idaresindeki Zarşat'a geldi.¹² Kırk yıllık kara günlerin bitmesini sabırsızlıkla bekleyen Mamilof ve Zarşat halkı, Türk Ordusunu şenliklerle karşıladı ve bölgedeki askerî malzeme Türk Ordusu'na teslim edildi. Tevhidüddin Mamilof Bey, bu hizmetlerine karşılık olarak, 73 yaşında bulunmasına rağmen, derhal Zarşat Kaymakamlığı'na tayin edildi. Böylece Mamilof, 93 Harbi'niden sonra Zarşat'taki ilk Türk kaymakamı olarak tarihe geçmiş oldu.¹³

25 Nisan 1918'de Kars'ın Ermeniler'den geri alınmasından sonra Kars'a gelen Tevhidüddin Mamilof, Kars Belediye Başkanı seçildiğinden dolayı, Zarşat Kaymakamlığı'ndan istifa etti. Belediye Başkanı olarak yaptığı ilk iş, Ermeniler tarafından harabeye çevrilmiş olan şehrin elektrik ve pazar işlerini düzene sokmak oldu. Mamilof, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına kadar Kars Belediye Başkanlığı görevinde bulundu.¹⁴

Tevhidüddin Mamilof, Mondros Mütarekesi'nden sonra Kars'ta gerçekleştirilen millî teşkilatlanmada önemli bir rol oynadı. 5 Kasım 1918'de kurulmuş olan Millî İslam Şurası'nın üyesi olarak aktif bir şekilde çalıştı.¹⁵ Kars Vilayeti'nin idaresi Osmanlı idarecilerinden devralınınca, Tefüş Komisyonu Başkanı ve Polis Genel Müdürlüğü görevlerinde bulundu.¹⁶ Onun bu alandaki yetkileri, Batum'dan Nahcivan'a kadar uzayan bütün Millî İslam Şurası sınırlarını içine alıyordu. Millî Şura yöneticileri içerisinde en yaşlı kişi ve hukuk işlerine vakıf bir üye olarak Mamilof, kısa süre içerisinde herkesin hürmet ve taktirini kazandı.¹⁷

Tevhidüddin Mamilof, ilerlemiş yaşına rağmen, Millî İslam Şurası içerisinde aktif olarak görev yapmış ve bölge Türklüğünün haklarını sonuna kadar savunmuştu. Özellikle Kars'ın İngiliz kuvvetlerince ve onların himayesindeki Ermeni idarecilerine verilmesine tahammül edemeyen Mamilof'un bu konuda gösterdiği hassasiyet, bütün Türk gençlerine örnek olacak nitelikteydi. Bilindiği gibi, Mondros Mütarekesi gereğince, Türk Ordusu

¹¹ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 12 Şubat 1949, s.1.

¹² KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 16 Şubat 1949, s.1.

¹³ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 16 Şubat 1949, s.1-2.

¹⁴ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 16 Şubat 1949, s.2.

¹⁵ Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Elyazması Hattı, S.Esin Dayı Özel Arşivi, s.1.

¹⁶ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 16 Şubat 1949, s.2; KIRZIOĞLU, Millî Mücadelede Kars, İstanbul, 1960, s.8; DAYI, Elviye-i Selase'de..., s.102; GÖKDEMİR, Cenüb-i Garbî..., s.90.

¹⁷ KIRZIOĞLU, "Karslı Kahramanlar...", Kars, 16 Şubat 1949, s.2.

Azerbaycan'dan çekilirken, bölge, İngiliz kuvvetlerinin denetimine geçiyordu. "İngiliz İşgal Kuvvetleri" adını alan 14. İngiliz Tümeni Komutanı General W.H.Beach, Ermeni idarecilerle birlikte, 13 Ocak 1919'da Kars'a geldi.¹⁸ Generalin amacı; Kars Vilayeti'nin idaresini, beraberinde getirdiği Ermenilere teslim etmek ve Erzurum'a giderek buradaki 15. Kolordu'nun silahlarını teslim almaktır. Halbuki Kars'taki Millî Şura Hükümeti, Osmanlı yetkililerinden devraldığı idareyi en iyi şekilde tesis etmiş ve bölgeyi Gürcü ve Ermeni saldırılarına karşı müdafaaya hazırlanmıştı. Yani, her iki tarafın istek ve niyetleri tamamen farklıydı. Bu fikir ve niyet ayrılığı General Beach'ın Kars'a ayak basmasıyla birlikte kendini gösterdi. General ile Millî Şura üyelerinin Kars istasyonunda ilk karşılaşmaları ve yapılan münakaşalar sırasında, yüksek bir yere çıkan Tevhidüddin Mamilof, Generale ve etrafındakilere hitaben, ateşli bir nutuk söyledi. Bu nutkunda, şu esasları belirtiyordu:

"İldeki bütün resmi Rus istatistikleri ve kayıtlara ve bugünkü nüfus vaziyetine göre, Kars Vilayeti'ndeki ahalinin %85'i Müslümandır. Geri kalan %15'i ise gayrimüslimdir. Binaenaleyh, 15 kişi 85 kişiyi idare edemez ve böyle bir azlık, böyle bir kâhır ekseriyete hakim olamaz. Bu husus, İtilaf Devletleri'nin resmen kabul ettiği ve bütün dünyanın benimsediği meşhur Wilson Prensipleri'ne ve insanlık esaslarına dahi külliye aykırıdır."¹⁹

Mamilof'un bu nutkunu dinleyen General Beach, şehri Ermenilere teslim etmenin pek de kolay olmayacağını anladı. Kars Kalesi yakınındaki Müstahkem Mevki Kumandanlığı binasına yerleştikten sonra, Millî Şura'nın göndermiş olduğu temsilcilerle uzun uzadıya görüşüp, onları ikna etmeye çalıştı. Fakat temsilciler, Mamilof'un nutkunda belirtilen fikirlerde ısrar edince, beraberinde getirdiği Ermeni heyetini geri göndermek zorunda kaldı. Kendisi de, 17-18 Ocak 1919'da kurulan Cenûbîgarbî Kafkas Hükümeti'ni tanıyarak, durumu Londra'ya bildirdi. Fakat, İngilizlerin baskı ve tazyikleri hiçbir zaman sona ermedi.²⁰

Nihayet İngilizler, Kars'a getirmiş oldukları bir alaydan fazla askerle, 13 Nisan 1919'da Parlamento binasını basarak, aralarında Mamilof'un da bulunduğu Millî Şura yetkililerini tutukladılar. Her birini ayrı ayrı silahlı kamyonlara bindirerek, Malta Adası'na sürülmek üzere, trenle Tiflis'e ve oradan Batum'a sevk ettiler. Daha sonra deniz yoluyla İstanbul'a götürülen tutuklular, burada 45 gün kadar kaldıktan sonra, Haziran 1919'da Malta Adası'na görürüldüler.²¹

Malta Adası'nda sıkıntılı bir esaret hayatı yaşayan Mamilof, Malta zindanlarında kaldığı iki seneden fazla bir zaman içerisinde, İstanbul'dan getirilmiş olan birçok münevver ve mütefekkir ile tanışıp dost oldu. Bu zatlar kendisine, "Muhterem Karşlı pederimiz" diye hitap ediyordu. Mamilof, sürgün yılları sırasında, yukarıda bahsettiğimiz arkadaşlarının teşvik ve telkinleriyle, daha önce yazmaya başladığı Kars Tarihi'nin Millî Şura faslını tamamladı.²²

¹⁸ Fahrettin Kırzioğlu, 14 Ocak 1919'da Kars'a gelen İngiliz yetkilinin General Thompson olduğunu belirtmektedir. Fakat, aslında, 13 Ocak 1919'da Kars'a gelen kişi General Beach'dır.

¹⁹ KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 19 Şubat 1949, s.2; GÖKDEMİR, Cenûb-i Garbî..., s.88.

²⁰ KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 19 Şubat 1949, s.2.

²¹ Tevhidüddin Mamilof'un Elyazması Hatıratı, S. Esin Dayı Özel Arşivi, s.1-3, 6-7; Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Elyazması Hatıraları, s.44-50.

²² Nurettin Cihangiroğlu Hasan Han Malta'dan Fahrettin Erdoğan'a gönderdiği 25 Haziran 1920 tarihli mektupta; Mamilof'un tarih yazmakla meşgul olduğundan bahsetmiş ve "bakalım hanginizin tarihi

Tevhidüddin Mamilof, Millî Şura üyelerinin diğer üyeleri gibi, Malta zindanlarından kurtulmak amacıyla birçok teşebbüste bulundu. İngiliz kanunlarına göre 60 yaşını doldurmuş kişilerin hapsedilemeyeceğini öğrenen Mamilof, bir dilekçe ile İngiltere Hükümeti'ne müracaat etti. Fakat aldığı cevapta; 13 Ocak 1919'da Kars İstasyonu'nda İngiliz generali ve yanındaki Ermeni heyetine karşı oldukça sert bir nutuk söyleyecek siyasete fazlaca karıştığından dolayı, serbest bırakılmayacağı belirtiliyordu.²³ Bu cevaptan anlaşıldığı gibi, İngilizlerin kanunları sadece kendi lehlerine olduğu zaman geçerli idi.

Nihayet, Kars'ın son kurtuluşu ve İnönü zaferleri gibi, Millî Mücadele'nin önemli başarıları sonucunda, Mamilof ve diğer Millî Şura üyeleri, 1921 Mayıs ayı sonlarında serbest bırakılarak, Batum-Tiflis demiryolu ile Kars'a geldiler.²⁴

Mamilof, Malta'daki sürgün yıllarında, gıdasızlık, zindan rutubeti ve pislik yüzünden hastalanmış, elleri ve ayakları şişmeye başlamıştı. Yaşı da bir hayli ilerlemişti. Nihayet, Kars'ın Yusuf Paşa Mahallesi'nde bulunan mütevazı evinde, zengin kütüphanesiyle vakit geçirirken, 29 Mart 1929'da vefat etti. Vefat ettiği sırada 85 yaşlarında bulunan Tevhidüddin Mamilof, Şan-Girey, Yahya ve Abdulhamit adında üç oğlunu ve kendisini seven birçok manevi evladını arkasında bırakmıştı.²⁵

İlerlemiş yaşına rağmen, Flviye-i Selase'deki Millî Mücadelede önemli hizmetlerde bulunan Tevhidüddin Mamilof'un bu mücadeledeki en büyük hizmetlerinden birisi ilmî bir Kars Tarihi yazmış olmasıydı. Ermenilerin, "Büyük Ermenistan" hülyaları arasında, Kars ve çevresinin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri bir dönemde Tevhidüddin Mamilof, "Müslümanlara Karşı Ermenilerin Yaptığı Zulümler" adıyla Rusça bir eser yazmaya karar vermişti. Rusça ve Rusça'ya tercüme edilmiş olan eski İslamî eserlere göre, esaslı bir şekilde kaleme alınan bu eserde Tevhidüddin Mamilof, 93 felaketi ve muhaceretinden sonra, Ruslar tarafından bölgeye yerleştirilen Hristiyanlar arasında sıkışıp kalan Türklerin vaziyetini resmî Rus belgelerine ve istatistiklere göre tespit etmiş, son yıllara ait kendi gözlem ve hatıralarını ve 1914'ten sonraki Ermeni vahşetlerini de eserine ilave etmişti. Rusça yazılmış olan bu Kars Tarihi'nin Millî Şura dönemine ait kısmı, Mamilof'un Malta sürgünü yıllarında yazılmıştı. 1921'de Kars'a döndüğünde ise, bazı resim ve haritalar ilave ederek, kitabını iki cilt halinde tamamlamıştı.²⁶

daha doğru çıkacaktır" diyerek bir latife yapmıştır. (TİTE Arşivi, Kutu No:76, Gömlek No:50, Belge No:50)

²³ KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 19 Şubat 1949, s.3.

²⁴ Bu konuda bkz; İbrahim Bey Haltercemesi, TİTE Arşivi, Kutu No:14, Gömlek No:3, Belge No:3/4; BİYİKLİOĞLU, Karşlı Cihangiroğlu İbrahim'in Biyografisi, TTK, Tevfik Biyıklıoğlu Arşivi, Dosya No:90/4; Bilal ŞİMŞİR, Malta Sürgünleri, İstanbul, 1985; s.366-371; Fahrettin KIRZIOĞLU, "Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Millî Mücadele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler", Belleten, XLVIII/189-190, (Ocak-Nisan 1984), s.132-143; Selma YEL, "Malta Sürgünleri'nin Mübadele Edilmesi", Askerî Tarih Bülteni, Yıl:18, Sayı:35, Ağustos-1993, s.227.

²⁵ KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 19 Şubat 1949, s.3.

²⁶ KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 9 Şubat 1949, s.2-12 Şubat 1949, s.1; Mamilof'un Malta'daki esaret arkadaşlarından olup, Sarıkamış'ta 9. Kolordu Kumandanı bulunan Ali Sait Paşa, 1924-25 yıllarında, Mamilof'un Kars Tarihi adlı eserini Türkçeye tercüme ettirip basırmak üzere, almıştı. Yine, Malta arkadaşlarından olan Ahmet Ağaoğlu, Ali Sait Paşa'daki bu eseri Türkçeye tercüme etme işini üzerine almıştı. Fakat, günümüzde, bu önemli eser hakkında hiçbir bilgi yoktur. (KIRZIOĞLU, "Karşlı Kahramanlar...", Kars, 19 Şubat 1949, s.3.)

Tevhidüddin Mamilofun yazmış olduğu Kars Tarihi'nden başka, bozuk bir Başkırt şivesiyle yazmış olduğu ve 80 sayfadan oluşan bir hatıratı vardır. Özellikle Cenûbîgarbî Kafkas Hükûmeti Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey ve kardeşleri hakkında önemli bilgiler içeren bu hatırat, ayrı bir çalışma konusu olacak niteliktedir.²⁷

²⁷ Tevhidüddin Mamilofun hatıratının bir nüshası Doç. Dr. S. Esin DAYI'nın özel arşivinde bulunmaktadır. Bu hatıratı çalışmalarında kullanmama müsaade ettiği için, kendisine ayrıca teşekkür ederim.

ABSTRACT

Tevhidüddin Mamilof who was born in 1845 was the oldest member of Kars Islamic Committee. He played a large part in National Struggle which maintained against Russian and Armenian in Kars and its surrounding from 1877-1878 Turco-Russian War to independence war began in Anatolia under the leadership of Mustafa Kemal Pasha. He had an influence on many national associations which strived against Armenian terror in this district in 1878-1918. After Mondros Armistice, he was charged with the commissioner of the police of Southwest Caucasia Governmetn. After the collapsion of this Government in 13 April1919, he was exiled to Malta by English. The rest of his life lasted in very diffucult conditions. He died in Kars in 1929.

Keywords: Mamilof,
National Struggle,
Russia,
Kars,
Southwest Caucasia Governmetn,